

بررسی کاربردی تعلیق مجازات در حقوق جزا و رویه محاکم ایران

امیرحسین سلیمان فلاح^۱

۱ دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

چکیده

امروزه، تعلیق اجرای مجازات، به‌عنوان یکی از مجازات‌های جایگزین یا مجازات‌های بینابینی، مطرح است. برای اجرای تعلیق مراقبتی، بسیاری از کشورها با ایجاد نهادهای اجتماعی مناسب، قدم‌های مؤثری را در راه اصلاح بزهکاران غیرخطرناک برداشته‌اند. در کشور ما نیز از اوایل قرن حاضر ایده تعلیق مجازات در قوانین جزایی نمود پیدا کرد. لیکن متأسفانه علی‌رغم گذشت هشت دهه از تاریخ تصویب آن، هیچ نهاد متناسبی برای ساماندهی و نظارت بر امر تعلیق مجازات به وجود نیامده است. این کمبود در عمل دادگاه‌ها را به صدور قرارهای ساده متمایل کرده و نوعاً در قضات اشتیاقی برای صدور تعلیق مراقبتی مشاهده نمی‌شود.

متأسفانه رویه قضایی کشور ما با نهاد تعلیق مجازات، برخورد جدی ندارد و در عمل از آن صرفاً به‌عنوان یکی از روش‌های تخفیف مجازات، استفاده می‌کند و بر این اساس حساسیت لازم در قضات برای رعایت شرایط قانونی تعلیق، مشاهده نمی‌شود.

به‌نظر می‌رسد که راه‌حل این مشکل، بومی‌سازی روش‌های رایج در سایر کشورها و تأسیس نهادهای لازم در این زمینه است.

کلید واژه‌ها: تعلیق مجازات، تعلیق ساده، تعلیق مراقبتی، تعلیق مراقبتی فشرده، مأمور نظارت بر تعلیق، نهاد اجرای تعلیق، شرایط تعلیق، رویه محاکم ایران.

مقدمه :

در چند دهه اخیر تاریخ زندگی بشر، نظرات جدیدی در خصوص جرایم و مجازات‌ها ابراز شده است. جوامع کنونی در سیاست جنایی خود تلاش دارند تا با تدابیر مختلفی همچون جرم‌زدایی و قضازدایی از برخی انحرافات اجتماعی جلوگیری کنند و همچنین با استفاده از تدابیر اداری و اجتماعی و سیاسی و فرهنگی به جای ضمانت اجرای جزایی، به تنظیم هنجارهای اجتماعی بپردازند.

در حال حاضر، نگرش‌ها از مطلق‌انگاری در اجرای مجازات‌ها، به واقع‌نگری تغییر یافته است. مجازات بیش از عقوبت و تنبیه، به اصلاح بزهکاران می‌اندیشد. به همین دلیل، زمانی که اجرای مجازات ضرورت ویژه‌ای نداشته باشد و یا اینکه اعطای فرصتی دیگر به بزهکار جهت جبران مافات، مناسب باشد و عمل ارتكابی فرد محکوم نیز، از جرایم مهم نباشد، در این صورت، سیاست کیفری کشورهای مختلف متمایل به نرمش در اجرای مجازات شده است.

تعلیق اجرای مجازات، منظور فوق را برآورده می‌سازد. در تعلیق اجرای مجازات - برخلاف تعلیق تعقیب - فرد بزهکار در دادگاه صالح تعقیب و کلیه دلایل و مدارک علیه او ارائه شده و نهایتاً نامبرده محکوم به مجازات شده است، لیکن وجود شرایطی در فرد بزهکار و نوع جرم ارتكابی او و همچنین تعهدات شخص محکوم‌علیه به رعایت برخی شروط در آتیه، دادگاه را امیدوار می‌سازد که به ارائه فرصتی دیگر به او، به‌طور مشروط مجازات او را معلق نماید.

نهاد حقوقی تعلیق مجازات در قانون جزای کشور ما نیز همانند بسیاری دیگر از کشورهای جهان، وجود دارد. لیکن سؤال این است که محاکم و رویه قضایی کشور ما (به مفهوم عام آن) از امکان مزبور چگونه بهره‌برداری می‌نماید، مقاله حاضر درصدد پاسخگویی اجمالی به این سؤال در دو بخش می‌باشد. بخش اول به مطالب نظری و یادآوری مفهوم حقوقی تعلیق مجازات و ضوابط و شرایط و کیفیات اعمال آن اختصاص یافته است. بخش دوم نیز به ارزیابی عملکرد رویه قضایی ایران در تعلیق مجازات خواهد پرداخت. نگارنده با استفاده از نمونه‌گیری به‌عمل آمده از آرای شعب مختلف دادگاه‌های عمومی برخی از شهرهای کشور تلاش خواهد داشت که دورنمایی از عملکرد رویه قضایی ایران را در این زمینه در اختیار خوانندگان محترم قرار دهد. در بخش آخر نیز به تجزیه و تحلیل یافته‌ها و ارائه برخی از راهکارها برای بهره‌گیری بیشتر این نهاد حقوقی، خواهیم پرداخت.

بخش اول - آشنایی با مفهوم حقوقی تعلیق مجازات

این بخش را در شش مبحث ارائه خواهیم نمود. فلسفه و تاریخچه تعلیق مجازات و انواع آن در حقوق جزای ایران و همچنین شرایط تعلیق و تعهدات محکوم‌علیه و وظایف دادگاه، مباحث این بخش را تشکیل می‌دهند.

مبحث اول - فلسفه تعلیق مجازات

اندیشمندان در طول تاریخ تجربه کرده‌اند که در برخی موارد، معلق گذاشتن اجرای مجازات از اجرای فوری آن، سودمندتر است. عمده دلایل این نتیجه‌گیری عبارتند از:

۱. در بسیاری از موارد جرم ارتكابی، آن‌چنان خطرناک نیست که از نظر تسکین افکار عمومی، اجرای مجازات فوری ضرورت قطعی داشته باشد و منافع اجتماعی با تعلیق مجازات بیشتر تأمین می‌شود.
۲. در برخی موارد با توجه به روحیات و حالات مرتکب جرم معلوم می‌شود که تهدید به اجرای مجازات بش از خود مجازات در رفتار آتی مرتکب مؤثر می‌باشد.
۳. امکان دارد که چنانچه مرتکب به محیط جرم‌زای زندان فرستاده شود، نه تنها تنبیه نشود بلکه رفتارهای مجرمانه دیگری را فرا گرفته و ارزش‌های مجرمانه را درون‌افکنی کند. «پرویز صانعی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، ص ۲۹۲»

۴. تعلیق کیفر به نفع مرتکب جرم است، هرچند با حکم محکومیت مجرم را متوجه خطری که در جامعه ایجاد کرده، می کنند و او را به مجازات محکوم می نمایند ولی به بزهکار فرصت داده می شود تا در ترمیم و جبران آن بکوشد و در عین حال بداند که جامعه درصدد انتقام از او نیست و پیش از آنکه با اجرای مجازات تنبیهش کنند اصلاح او مورد نظر است. با این فرض مرتکب جرم به واسطه انجام بزه دچار ازهم پاشیدگی شغلی و اغتشاش در زندگی نخواهد شد و در اصلاح خود و بازگشت به جامعه خواهد کوشید. (رضا نوربها، زمینه حقوق جزای عمومی، ص ۳۰۳)
۵. جامعه در صورت تعلیق اجرای مجازات از نیروی کار این گروه از بزهکاران بی نصیب نخواهد شد.
۶. از تراکم محکومین در زندان ها جلوگیری می شود.

مبحث دوم - تاریخچه تعلیق مجازات در حقوق ایران

تعلیق اجرای مجازات اولین بار در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴ طی مواد ۴۷ تا ۵۰ و از نوع تعلیق ساده پیش بینی گردید. در سال ۱۳۰۷ اصلاحیه ای قانونی با عنوان «قانون راجع به موارد تعلیق» موارد شمول تعلیق را به بیست و هفت جرم محدود کرد و در سال ۱۳۴۶ قانون «تعلیق اجرای مجازات» در ۱۸ ماده به تصویب رسید. تصویب نامه امور زندان ها در جلسه ۲۷۳ مورخه ۱۳۶۱/۲/۷ شورای عالی قضایی سابق به جای آئین نامه در دست تهیه قانون مزبور تصویب گردید. (ایرج گلدوزیان، بایسته های حقوق جزای عمومی، ص ۳۹۷)

متعاقباً تعلیق اجرای مجازات از صورت قانونی خاص خارج شده و در قالب ماده ۴۰ در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱ پیش بینی شد. نهایتاً تعلیق اجرای مجازات موضوع مواد ۲۵ تا ۳۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ گردید که اکنون نیز لازم الاجرا است. (حسن دادبان، تقریرات درس حقوق جزای عمومی دوره دکتری)

مبحث سوم - انواع تعلیق مجازات

در حقوق جزای ایران، تعلیق اجرای مجازات به دو نوع تعلیق ساده و تعلیق مراقبتی تقسیم می شود. (هوشنگ شامبیاتی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، ص ۲۲۰) در برخی دیگر از کشورهای جهان تعلیق اجرای مجازات از تنوع بیشتری برخوردار است. به عنوان مثال، در حقوق فرانسه چهار نوع تعلیق مجازات وجود دارد: ۱- تعلیق ساده، ۲- تعلیق توأم با آزمایش (کمک و نظارت)، ۳- تعلیق توأم با تعهد اجرای یک کار عام المنفعه، ۴- و به تأخیر انداختن صدور حکم مجازات توأم با آزمایش (گاستون استفانی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، صص ۸۲۸-۸۵۶)

به نظر می رسد که تعلیق های نوع سوم و چهارم در حقوق فرانسه علی رغم تفاوت در اجرا و قلمرو، درواقع هر دو، تعلیق مراقبتی به شمار می روند و تعلیق نوع چهارم نیز به نظر نگارنده درواقع تعلیق صدور حکم است که علاوه بر تعلیق تعقیب و تعلیق اجرای مجازات در حقوق جزای فرانسه پیش بینی شده است نه اینکه نوعی از تعلیق اجرای مجازات محسوب شود. در کشورهای گروه حقوقی کامن لا از قبیل انگلستان و آمریکا و کانادا نیز اشکال پیشرفته ای از تعلیق مجازات دیده می شود و نهادهای اجرایی وسیعی برای نظارت و کنترل این تعلیق ها به وجود آمده است. (محمد آشوری، جایگزین های زندان، ص ۲۹۱-۳۲۱ و مارک آنس، دفاع اجتماعی، ص ۱۰۳)

مبحث چهارم - شرایط تعلیق مجازات در حقوق جزای معاصر ایران

حقوقدانان معاصر شرایط تعلیق مجازات را به چند روش دسته بندی نموده اند. برخی از آنان شرایط تعلیق را به دو دسته شرایط ماهوی و شرایط شکلی تقسیم می کنند. (هوشنگ شامبیاتی، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، ص ۴۴۰)

برخی دیگر تقسیم بندی جزئی تری را در پیش گرفته و این شرایط را به چهار دسته تقسیم کرده اند:

۱- شروط راجع به طبیعت مجازات، ۲- شروط راجع به گذشته محکوم علیه، ۳- شروط راجع به آینده محکوم علیه، ۴- شروط راجع به جرایم ارتكابی. (رضا نوربها، زمینه حقوق جزای عمومی، صص ۳۰۳-۳۰۶) درنهایت، حاصل هر دو تقسیم بندی یکسان است اما جهت سهولت در مطالعه، تقسیم بندی دوم را پی می گیریم.

۱- شروط راجع به طبیعت مجازات

به موجب ماده ۲۵ ق.م.ا. اساساً تعلیق اجرای مجازات، در مجازات های تعزیری و بازدارنده مصداق دارد در حدود، تعلیق اجرای مجازات جایگاهی ندارد و صرفاً تعویق اجرای مجازات در مواردی پذیرفته شده است. در مجموع حدود احکام خاص مربوط به خود را داراست و مقررات مربوط به تعزیرات درخصوص حدود، قابل تسری نمی باشد. قصاص و دیه نیز حق شخصی هستند و قابل تعلیق نیستند.

۲- شروط راجع به گذشته شخص محکوم

برخی از شروط مربوط به گذشته محکوم (سوابق قبل از محاکمه) می باشد. این شروط را مجازات درباره کسانی که به جرایم عمدی متعدد محکوم می شوند قابل اجرا نیست. پس تعدد محکومیت به جرایم عمدی مانع برخورداری از تعلیق است.

۳- شروط راجع به آینده محکوم علیه

فلسفه اصلی تعلیق اجرای مجازات اصلاح مجرم است و این امر باید در آینده محکوم علیه محقق شود. تصمیم دادگاه صرفاً یک برنامه ریزی برای اصلاح محکوم است. لیکن موفقیت این تصمیم بسته به میزان تعامل و خواست محکوم دارد. هرچند که در قوانین تصریح نشده است که آیا شرط برخورداری از تعلیق موافقت محکوم علیه با تصمیم تعلیق توسط دادگاه می باشد یا خیر؟ لیکن به نظر می رسد که تعلیق اجباری کارساز نیست و باید تعلیق توافقی اعمال شود. شروط راجع به آینده محکوم عبارتند از:

۱-۳- تعهد به زندگی شرافتمندانه و فاصله گرفتن از ارتکاب جرم در زمان تعلیق

۲-۳- تعهد به تبعیت از دستورات دادگاه، (از تعلیق های مراقبتی توأم با آزمایش)

۴- شروط راجع به جرایم ارتكابی

قانون گذار در همه جرایم اجازه تعلیق اجرای مجازات را به دادگاه نداده است بلکه به دلیل طبیعت ناخوشایند برخی از جرایم و اهمیت آن ها در روند زندگی اقتصادی کشور یا خطرات این جرایم برای جامعه به موجب ماده ۳۰ قانون مجازات اسلامی برخی از جرایم را از شمول تعلیق خارج کرده است. (رضا نوربها، زمینه حقوق جزای عمومی، صص ۳۳۰-۳۳۶) این جرایم عبارتند از:

۱- مجازات کسانی که به وارد کردن و یا ساختن و یا فروش مواد مخدر اقدام و یا به نحوی از انحاء با مرتکبین اعمال مذکور معاونت می نمایند.

۲- مجازات کسانی که به جرم اختلاس یا ارتشاء یا کلاهبرداری یا جعل و یا استفاده از سند مجعول یا خیانت در امانت یا سرقتی که موجب حد نیست و آدم ربایی محکوم می شوند.

۳- مجازات کسانی که به نحوی از انحاء در انجام اعمال مستوجب حد همکاری می نمایند.

*

می توان در چهار مورد برشمرد:

۱-۲- عدم وجود محکومیت مؤثر کیفری: در قوانین قبلی مربوط به تعلیق مجازات، زمانی شرط استفاده از تعلیق این بود که مجرم قبلاً به زندان نرفته باشد. بعدها این شرط تبدیل شد به اینکه مجرم صرفاً فاقد سابقه محکومیت مؤثر کیفری باشد یا اگر سابقه محکومیت مؤثر کیفری داشته است، به جهتی از جهات قانونی این محکومیت و آثار آن زایل شده باشد. (بند الف ماده ۴۰ قانون راجع به مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۶۱/۷/۲۱)

به موجب قانون تعریف محکومیت‌های مؤثر در قوانین جزایی مصوب ۲۶ مهرماه ۱۳۶۶ مجلس شورای اسلامی، مراد از محکومیت‌های مؤثر کیفری عبارت است از:

- محکومیت به حد
  - محکومیت به قطع یا نقص عضو
  - محکوم لازم‌الاجرا به مجازات حبس از یک سال به بالا در جرایم عمدی
  - محکومیت به جزای نقدی به مبلغ دو میلیون ریال و بالاتر
  - سابقه محکومیت لازم‌الاجرا دوبار یا بیشتر به علت جرم‌های عمدی مشابه با هر میزان مجازات
- در تجدیدنظری که در سال ۱۳۷۰ در قانون مجازات اسلامی صورت گرفت محکومیت‌های مذکور با تغییراتی بسیار جزئی در انشاء و بدون ذکر نام آن‌ها (به عنوان محکومیت‌های مؤثر کیفری) عیناً در ماده ۴۰ گنجانده شد. پس در حال حاضر نیز، شرط برخورداری محکوم علیه از تعلیق اجرای مجازات آن است که محکوم، سابقه محکومیت مؤثر کیفری نداشته باشد.

۲-۲- وضع اجتماعی و سوابق زندگی محکوم: وضع اجتماعی و سوابق زندگی محکوم علیه باید مفید بودن تعلیق اجرای مجازات و امید به اصلاح محکوم علیه را در ذهن قاضی تقویت نماید.

۲-۳- اوضاع و احوال ارتکاب جرم: اوضاع و احوال ارتکاب جرم باید به نحوی باشد که خطرناک بودن محکوم علیه را در نظر قاضی به حداقل ممکن برساند. در غیر این صورت قاضی تعلیق اجرای مجازات را بیهوده خواهد انگاشت.

۴-۳- عدم تعدد جرم: به موجب ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی، مقررات مربوط به تعلیق

منابع :

- ۱- آخوندی، محمود، (۱۳۷۷)، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ پنجم، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- ۲- آشوری، محمد (۱۳۸۲)، جایگزین های زندان با مجازات های بینابین، نشر گرایش.
- ۳- آنسل، مارک، (۱۳۷۰)، دفاع اجتماعی، ترجمه دکتر محمد آشوری و دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۴- استفانی، گاستون، (۱۳۷۷)، حقوق جزای عمومی، ترجمه دکتر حسن دادبان، جلد دوم، نشر دانشگاه علامه طباطبائی.
- ۵- دادبان، حسن، (۱۳۸۲)، تقریرات درس حقوق جزای عمومی دوره دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- ۶- دادبان، حسن، (۱۳۶۶)، تقریرات درس حقوق جزای عمومی ۲ و ۳ و ۴ دوره کارشناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- ۷- شامبیاتی، هوشنگ، (۱۳۷۴)، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، انتشارات ویراستار، چاپ پنجم.
- ۸- صانعی، پرویز، (۱۳۷۴)، حقوق جزای عمومی، جلد دوم، انتشارات گنج دانش، چاپ ششم.
- ۹- گلدوزیان، ایرج، (۱۳۸۲)، بایسته های حقوق جزای عمومی، نشر میزان، چاپ هشتم.
- ۱۰- نوربها، رضا، (۱۳۶۹)، زمینه حقوق جزای عمومی، انتشارات کانون وکلای دادگستری مرکز، چاپ اول.